

<http://doi.org/10.31861/pytlit2021.104.248>

ФОРМА ТА ЗМІСТ: BACK TO BLACK

[Рецензія на науковий журнал: *Études littéraires africaines* (2020). N°50. Formes fixes et identités noires. Textes réunis par Pierre Leroux et Thomas Vuong. Metz : APELA, 286 p.]

Ювілейний 50-й номер наукового журналу ELA¹, програмного видання APELA², присвячено одвічному питанню у мистецтві загалом та літературі зокрема: формам та їхньому вираженню. Зазначене видання, що має назву „Тверді форми та чорні ідентичності” у своїй основній частині порушує питання, сформульоване ще Л. Кестелоот у 1963 р.: у який момент чорношкірий письменник, перебуваючи у пошуках власної ідентичності, „дає волю своїй чуттєвості й своєму світогляду та більше не переймається імітуванням європейських класиків” (Kesteloot 1963: с. 22) (с. 12)³, але також й інше, не менш важливе питання множинності чорної ідентичності, „чорних ідентичностей” в постколоніальному та деколоніальному контекстах, зокрема їхнього вибору поетичної форми.

Гарлем і Париж, два культурних світових центри, особливо значимих для становлення негритюду, стають об’єктом

¹ Etudes Littéraires Africaines (франц. – Африканські літературні студії) – наукова періодика, що видається двічі на рік, починаючи з 1996 року, Асоціацією з вивчення африканських літератур.

² Association Pour l’Etudes des Littératures Africaines (франц. – Асоціація з вивчення африканських літератур) – міжнародна дослідницька організація, створена у 1983 році, метою якої є вивчення усних та письмових творів африканських літератур африканськими та європейськими мовами, незалежно від місця проживання їхніх авторів. Див.: <http://www.apela.fr/>.

³ Тут і далі в дужках вказуємо сторінки рецензованого видання.

зацікавлення авторів наукової розвідки. Так, видатні діячі „Гарлемського Покоління” Ленгстон Г’юз (1902-1967), Каунті Каллен (1903-1946), Клод Маккей (1889-1948) дуже по-різному ставилися до використання певних твердих форм у власній поезії: Г’юз чітко вбачав парадигму „чорної ідентичності” у джазі, блюзі, ритмах там-таму, що відлунюють у душі чорношкірих, і не раз критикував з цього приводу Каллена за його „асиміляціоністську” позицію по відношенню до „білого” мистецтва та „витіснення” чорної ідентичності. І, власне, десь посередині між обома зазначеними поглядами на форму і зміст перебуває поетична позиція Маккея: сприйняття ним європейських поетичних форм як спадщини, яку чорні отримали після рабства та колонізації, постає чимось само собою зрозумілим, навіть якщо ці форми й спрямовані проти „білого домінування”.

У Парижі середини ХХ ст. також існувало декілька візій чорної ідентичності. Зауважимо, що саме поняття „паризька культура” далеке від чогось конкретно визначеного, та й сама Франція на той період включала метрополію (свою материкову частину), заморські департаменти й території з переважанням саме креолів, тобто представників „змішаної ідентичності”, але також і африканські колонії. Тому гетерогенний Париж постійно виступав місцем дебатів між адептами різних культурних поглядів. Наприклад, Еме Сезер (1913-2008) критикує поетичний вибір європейських твердих форм Рене Депестра (1926) і радить тому „відійти від літературної позиції асимільованого” (с. 15). До Сезера долучаються Леопольд Сенгор (1906-2001) та Аліун Діоп (1910-1980), виступаючи, хоч і дещо поміркованіше, за відрив від твердої сонетної форми. І на сьогодні саме ця позиція є панівною серед франкомовних чорношкірих авторів. Проте її становлення відбувалося дуже поступово, із залученням французької метрики, як-от у малагасійця Жана-Жозефа Рабеарівелу (1901-1937), сенегальця Біраго Діопа (1906-1989), конголезця Чикайя У Там’сі (1931-1988), івуарійця Бернара Заді Зауру (1938-2012), та й навіть у самого Сенгора, який на практиці являв собою приклад саме культурного „змішування” загалом та поетичного зокрема.

Словом, автори розвідки здійснили досить сміливий науковий демарш у прагненні класифікувати „чорношкірі ідентичності”

з точки зору формально-змістового поетичного підходу, і дуже хочеться привітати їх з таким досягненням, тому що охоплені теми, ареали, поети, техніки й справді вражають. Самі ж П. Леру та Т. Вуонг самокритично зазначають, що це досьє містить ще багато лакун і що численні несистемні автори також, на жаль, не були у ньому враховані. Сподіваємось, що окреслені питання ще будуть неодноразово виникати в полі зацікавлень сучасної африканістики.

Зазначимо, що саме „Досьє” – основна і найперша частина видання – включає 7 раніше неопублікованих розвідок з окресленої тематики та літературних ареалів: О. Журно „Окот п’Бітек: від поетичної революції до революції культурної”, К. Сейду „Про метасмисл стилістичних правил одного поетичного жанру: приклад фульбе із Месіни в Малі”, Т. Шанго Локохо „Жак Рабеманандзара, або Поетичні форми малагасійської зміненої ідентичності”, А. Соу „«Версе річок» Леопольда Седара Сенгора: культурна спадщина чи заперечення західної поетичної форми?”, Т. Вуонг „«Native Guard» Наташі Третьюї: написання забутої картини історії американських чорношкірих”, Ф. Сильваніз „Розлад(и) ідентичності: Каунті Каллен і вибір поетичних форм у Гарлемському Ренесансі”, Д. Уессу „Парадокс негритюду в «Катренах відрази» Бернарда Заді Зауру”. Незважаючи на всю багатогранність „досьє”, воно, як зазначали його укладачі, далеке від завершення (і, додамо, навряд чи крапка у ньому може бути взагалі поставлена), що відкриває нові обрії для подальших розвідок у вказаному руслі і запрошує до наукового полілогу.

Другий розділ рецензованого видання присвячено гострому на сьогоднішній день питанню „щодо... лібералізму спрямування ідентичності” та дебатів із цього приводу. Взагалі, як зазначає упорядник розділу П. Ален, „численні потенційно зацікавлені колеги, зрештою, ухилилися: занадто «делікатна» тема і, водночас, надто «небезпечна»” (с. 141). Однак така реакція виглядає досить логічною, тому що йдеться про „новий моральний порядок” (с. 141). Загалом, поняття „ідентичність” стало об’єктом численних спекуляцій, у тому числі й в академічному середовищі, та, зрештою, виявилось „делікатним” і „небезпечним”. Тому цей розділ дуже обережно розмірковує про лібералізм ідентичності та його місце

в сучасних студіях та суспільстві загалом, підкреслюючи той факт, що таке гостре питання провокує реакції „універсалістського” лібералізму в душі епохи Просвітництва, що, однак, породив емансипацію, деколонізацію, а згодом і прагнення до культурного виокремлення; але також й „ідентичнісного” лібералізму, що дуже часто вдається до консерватизму і, навіть, до радикалізму.

П. Ален, Л. Юссон, М. Ле Лей та Ф. Шене аналізують праці дослідників, присвячені окресленій проблематиці: Аміна Маалуфа „Вбивчі ідентичності” (1998), Еле Бежі „Національне розчарування: есе про деколоніалізацію” (1982), „Культурна омана” (1997), „Ми, деколонізовані” (2008), Марка Лілли „Колишній та майбутній ліберал: політика пост-ідентичності” (2017), Антуана Лілі „Спадщина Просвітників: амбівалентності сучасності” (2019), Каролін Фурест „Ображене покоління: від поліції культури до поліції думки” (2020), Лорана Дюбрея „Диктатура ідентичності” (2019). Цікавий та розгорнутий аналіз означених праць дає нам чітке розуміння небезпечності тлумачення ситуації у будь-якому односторонньому ключі: універсалістському чи ідентичністному, щоби не стати ні „ображеним поколінням” (що саме вдається до ображення не згодних з ним), ані дійти до постколоніального деспотизму, який констатує та аналізує Еле Бежі в Тунісі, а водночас і в мусульманських країнах постколоніальної епохи.

Третій розділ видання має назву „Різне” й містить 4 розвідки, не дотичних ні до проблематики твердих поетичних форм у вираженні чорних ідентичностей, ні до лібералізму ідентичності. Проте сама ідентичність авторів аналізованих текстів проходить наскрізною лінією через увесь розділ. Так, у першій розвідці Ф. Кассінадрі „Оповіді епідемію: Ебола в романах Веронік Таджо та Поль Констан” аналізуються твори французької письменниці Поль Констан (1944) „Про кажанів, мавп та людей” (2016) та івуарійської поетеси та прозаїки Веронік Таджо (1955) „У компанії людей” (2017) із зосередженням на авторських стилях оповіді про епідемію вірусу Еболи. Якщо П. Констан використовує вигадану історію на кшталт байки, що, однак, чітко окреслює причинно-наслідковий зв’язок, то В. Таджо звертається до технік жанру казки, оповідаючи про цілком реальні події та абсолютно реальних людей.

Для Констан фікція та біографічність стають техніками взаємодоповнення, імагінативність постає інструментом для зображення реальності. Джерелом натхнення для Таджо виступає міфологічна анімістична Африка, що через дисбаланс між людьми та природою показує нам глобальний характер драми Африканського континенту.

Друге дослідження Л. Курре „«Держава в череві»: Література та манера вислову у «Тій, як її... грижі»“ пропонує нам прочитання вказаного роману конголезького автора Соні Лабу Тансі (1947-1995), виходячи з концепції „другорядної літератури” Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі. Різноплановість прочитання таких текстів вимагає врахування лінгвістичного аспекту (як зазначав сам письменник: він був „згвалтований” французькою мовою, але не міг писати інакше (Labou Tansi 2015: с. 50) (с. 181)), індивідуального, що стає політичним через гротеск (образ держави в череві), і, зрештою, колективності вислову (діалогічний простір „Тої, як її... грижі” побудований за принципом вільної (не)прямої мови). За підкреслено комічним тоном насправді проглядає чітке соціальне структурування африканської філософської думки: череву уособлює символічного та політичного батька – дядька по матері, що відігравав надзвичайно важливу роль у становленні індивіда у Конго в доколоніальні часи. Тож у тому, що президент Лопез-Мобуту повинен позичити своє череву державі, постає наскрізна лінія процесу передачі влади громадянам, а основне завдання літератури Соні Лабу Тансі вбачає як прагматичне: „дати знак” (с. 190).

Третя розвідка О. Музе „Земля обітована? Земля проклята? Міф про Вихід та пошуки трансатлантичної (пост)пам’яті у «Сезоні тіні» Леонори Міано” аналізує такий болючий період історії Африканського континенту, як трансатлантична работоргівля та рабство у парадигмі біблійного Виходу. Авторка дослідження проводить паралелі між тріадою Виходу (земля, пам’ять, культура) і ритуалами племені Мулонго, окремі члени якого співвіднесені з біблійними героями. До цієї тріади Л. Міано (1973) також додає трансатлантичний Перехід, який, хоч і провіщає загибель багатьом, але водночас являє собою й місце переродження. Загалом, акцентуються паралелі між вибраним

народом і племенем Мулонго, тісне переплетення міфу та фікції, метою чого є відтворення, тамування й заспокоєння (пост)пам'яті про період поневолення та страждання африканських народів.

І, зрештою, останнє дослідження Е. Стеффорда „Турист та фланер: два погляди на Ірак у «Прогулянці Вавилоном» Барлена П'ямотоо” розглядає роман маврикійського письменника Барлена П'ямотоо (1960), у якому автор показує враження від післявоєнного Багдаду як туристичного об'єкта для західного туриста з позиції бодлерівського „фланера”, тобто спостерігача міського життя, що тиняється містом. Автор дослідження акцентує значення вживання займенників „я” для висловлення емоцій та вражень „тут і зараз” та неозначеного займенника третьої особи для звернення до імагінативного. У цьому контексті кінцевий результат – місце призначення – неважливий, оскільки, на кшталт бодлерівського фланера, оповідач проживає емоції від самої прогулянки, до якої домішує реальні чи уявні часо-просторові переживання. Прогулянка Вавилоном змушує його „відхилитися від свого шляху щоби зрештою (пере)відкрити самого себе” (с. 216) у численних нашаруваннях минулого й майбутнього.

Четвертий розділ розгляданого видання включає в себе 28 рецензій на теоретичні та критичні франкомовні й англomовні праці останніх років дослідників з Африки, Європи та Північної Америки. Попри лаконічність цих рецензій, розділ виглядає дуже інформативним. Зазначимо також, що безумовною є його корисність для науковців, адже кількість охоплених ними студій та творів дозволяє скласти максимально повну картину про стан найсучасніших африканських літературних розвідок.

Зрештою, п'ятий розділ 50-го номеру ЕЛА являє собою короткий огляд двох періодичних видань: франкомовного 2019 року та англomовного 2013 року, присвячених африканським літературним студіям, що стане у пригоді численним африканістам.

Тож на майже трьохстах сторінках збірки якнайповніше висвітлено всі можливі питання сучасної африканістики з обраної теми чи персоналії дослідження, дебатів, що виникають навколо знакових постатей, творів або тем, окрім того, подано необхідну інформацію про найновіші студії та наукові роботи, проведені в тому чи іншому африканістичному руслі. На сторінках своєї

передмови Флоранс Параві, директорка APELA, наголошує на значенні ELA для розвитку сучасної світової африканістики і нагадує, що для африканістів, які бажають ознайомитися з попередніми номерами ELA, наукова платформа Erudit уможливила вільний доступ до журналу онлайн⁴. APELA запрошує і молодих, і вже досвідчених науковців до полілогу та буде рада бачити всіх небайдужих африканістів у своїх рядах.

Études littéraires africaines (2020). N°50. Formes fixes et identités noires. Textes réunis par Pierre Leroux et Thomas Vuong. Metz : APELA, 286 p.

Kesteloot, L. (1963). *Les Écrivains noirs de la langue française : naissance d'une littérature*. Bruxelles : Université Libre de Bruxelles, 340 p.

Labou Tansi, S. (2015). *Encre, sueur, salive et sang*. Paris : Editions du Seuil, 195 p.

Ірина Сатиго (Париж, Франція)

⁴ <https://www.erudit.org/fr/revues/ela/>